

© Jacek Major

Badania, monitoring i działania edukacyjne na rzecz ochrony wilków

Raport nr 7 - Wrzesień 2018

Roman Gula | Katarzyna Bojarska | Artur Milanowski | Jacek Major

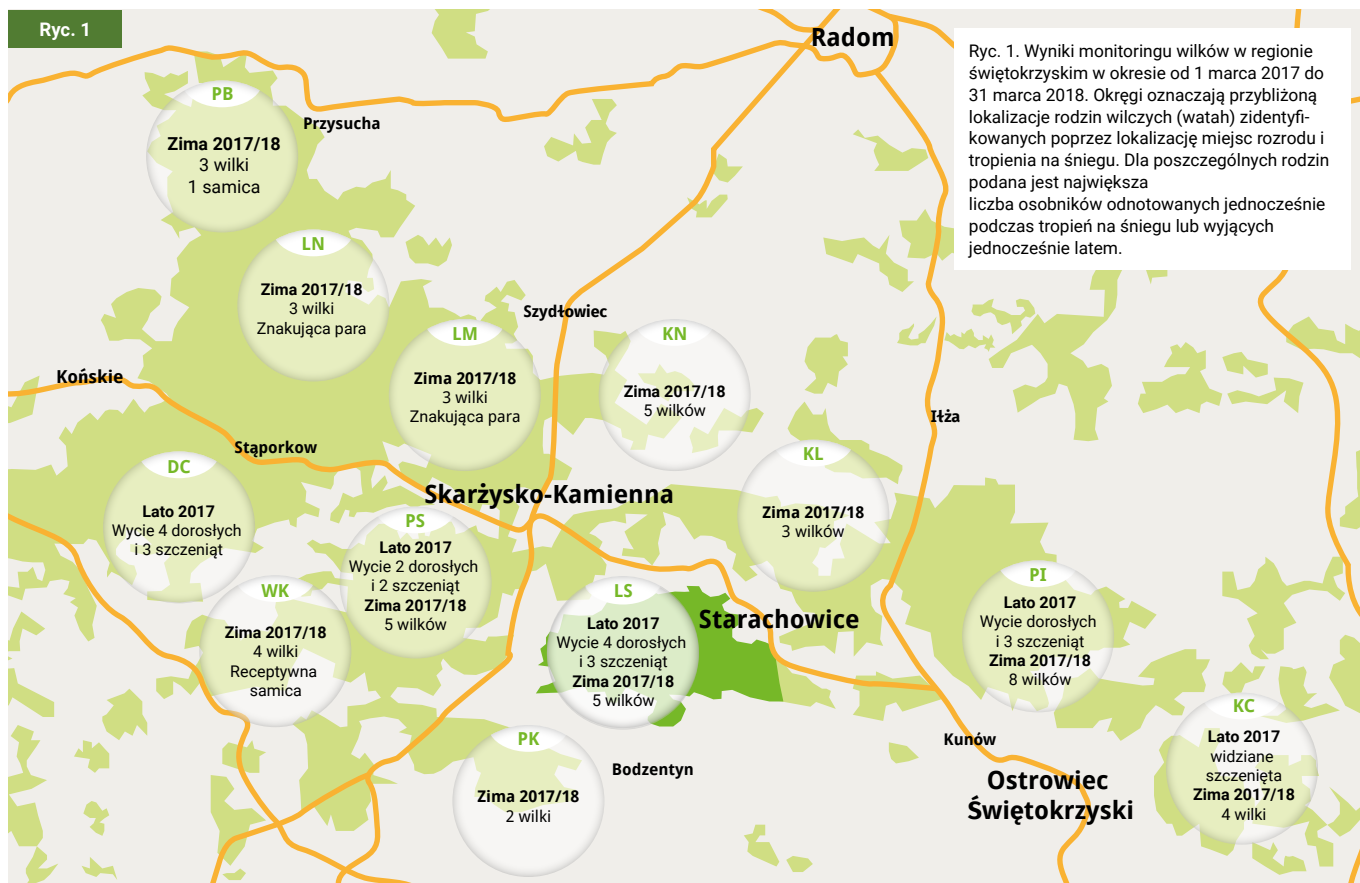
1. Monitoring wilków w regionie świętokrzyskim

Metody

W okresie od 1 marca 2017 do 31 marca 2018 roku kontynuowaliśmy prowadzony od 6 lat monitoring wilków w regionie świętokrzyskim. Monitorowaliśmy obszar około 4500 km² położony na pograniczu województw świętokrzyskiego i mazowieckiego (50°52'–51°22'N, 20°21'–21°27'E). Średnie zaludnienie tego obszaru wynosi 127 osób/km² (68 osób/km² po wyłączeniu obszarów największych miast: Końskie, Skarżysko-Kamienna, Starachowice i Ostrowiec Świętokrzyski), a średni wskaźnik urbanizacji osiąga 41%. Około 27% regionu stanowią lasy.

Monitoring obejmował 10 kompleksów leśnych:

Lasy Przysuskie (PB, nadleśnictwa Przysucha i Barycz), dolinę rzeki **Czarna Konecka** (DC, nadleśnictwa Stąporków i Barcza), **Wzgórza Kołomańskie** (WK, nadleśnictwo Zagnańsk), **Lasy Niekańskie** (LN, nadleśnictwa Stąporków i Przysucha), **Lasy Majdowskie** (LM, nadleśnictwo Skarżysko-Kamienna), lasy **Kierz Niedźwiedzi** (KN, nadleśnictwo Skarżysko-Kamienna), **Puszcze Świętokrzyską** (PS, nadleśnictwa Suchedniów i Zagnańsk), **Lasy Siekierzyńskie** (LS, nadleśnictwa Suchedniów i Skarżysko-Kamienna), **Kompleks Lipie** (KL, nadleśnictwa Starachowice, Marcule i Skarżysko-Kamienna) i **Puszcze Iłżecką** (PI, nadleśnictwa Starachowice, Marcule i Ostrowiec Świętokrzyski). Użytkaliśmy także informacje o wilkach w **Paśmie Klonowskim** (PK, pracownicy nadleśnictwa Zagnańsk i Świętokrzyskiego Parku Narodowego) oraz lasów w **okolicach Ćmielowa** (KC, myśliwi i pracownicy nadleśnictwa Ostrowiec Świętokrzyski).

Spędziliśmy w terenie łącznie 105 dni. Na obszarze objętym monitoringiem patrolowaliśmy drogi leśne w poszukiwaniu tropów, odchodów i innych śladów bytowania wilków. Zbieraliśmy także informacje (obserwacje, tropy, ofiary) od leśników, myśliwych, przyrodników i innych mieszkańców regionu. Monitorowaliśmy potencjalnie dogodne dla wilków przejścia przez drogę ekspresową S7, na odcinku od Kielc do Skarżyska-Kamienna.

W okresie od początku lipca do końca października 2017 roku staraliśmy się zlokalizować miejsca rozrodu wilków przy pomocy nocnych stymulacji wycia. W tym okresie szczenięta nie polują jeszcze z dorosłymi wilkami, a ich głos jest łatwy do odróżniania od głosu dorosłych wilków. Jeśli w miejscu przebywania szczeniąt (tzw. rendez-vous) są także dorosłe wilki, cała rodzina chętnie odpowiada na wycie innych wilków lub symulację wycia. Aby zlokalizować rendez-vous, zespoły poruszające się samochodami ustawiały się na drogach leśnych w odległości około trzech kilometrów, symulowały wycie wilków, a następnie nasłuchiwały odpowiedzi. Gdy wilki odpowiadały wyciem na taką stymulację, obserwatorzy namierzali kierunek z którego dochodziło wycie, starali się stwierdzić czy wyją szczenięta i policzyć wyjące osobniki. Gdy wilki nie odpowiadały, obserwatorzy przejeżdżali na kolejne miejsce. Procedura ta była powtarzana do momentu uzyskania odpowiedzi lub pokrycia danego kompleksu leśnego.

W zimie 2017/2018 śnieg umożliwiający tropienie wilków utrzymywał się przez krótki okres w grudniu oraz w drugiej połowie stycznia i w lutym. W tym okresie patrolowaliśmy drogi leśne w poszczególnych kompleksach w poszukiwaniu czytelnych tropów wilczych. Po odnalezieniu tropów tropiliśmy wilki na dystansie od kilkuset metrów do kilku kilometrów, aby policzyć tropione osobniki. Jako zimową liczebność rodzin dla danego obszaru przyjęliśmy maksymalną liczebność grupy wilków, której tropy zarejestrowaliśmy na śniegu. Ponieważ wilki z jednej grupy rodzinnej nie zawsze patrolują terytorium razem, oszacowania te to minimalne liczebności rodzin.

Wyniki

Odnotowaliśmy 17 obserwacji wilków, 109 odchodów, 177 tropów, cztery odpowiedzi na stymulację wycia, cztery wycia spontaniczne, dwa martwe wilki i jednego wilka złapanego we wnyki.

Lasy Przysuskie

Latem 2017 roku kilkakrotnie usiłowaliśmy zlokalizować wilki w tym rejonie przy pomocy stymulacji wycia. Tylko raz udało nam się uzyskać odpowiedź pojedynczego wilka. W zimie 2017/18 odnotowaliśmy tropy 14 razy. Były to tropy pojedynczych osobników, pary i trzech wilków. W grudniu 2017 tropiliśmy na śniegu parę wilków. Sposób w jaki jeden z wilków oddawał mocz wskazuje, że była to samica. Pod koniec stycznia tropiliśmy trójkę wilków. Tropy dwóch wilków były relatywnie małe, co może wskazywać, że były to młode z poprzedniego roku.

Lasy Niekłańskie

Latem i jesienią 2017 na terenie Lasów Niekłańskich odnotowaliśmy wiele tropów i odchodów wilczych, jednak nie udało nam się uzyskać odpowiedzi na symulację wycia. Podobnie jak w poprzednich latach, zimą odnotowaliśmy liczne tropy 1-3 osobników. Po koniec stycznia tropiliśmy parę wilków, która intensywnie znakowała teren moczem i poprzez drapanie. Znaleźliśmy także cztery ofiary wilków – jedną łanię i trzy sarny.

Lasy Majdowskie

Tropy i odchody wilków w tym kompleksie odnotowywaliśmy znacznie częściej niż w poprzednich latach. Latem i jesienią nie udało nam się uzyskać odpowiedzi na stymulację wycia. W zimie najczęściej tropiliśmy dwa wilki. W lutym para wilków intensywnie znakowała moczem na głównych drogach leśnych kompleksu. 19 lutego obserwowano dwa wilki, które w Górkach przeszły przez drogę krajową nr 42 w kierunku południowym. Tropy wskazywały, że był z nimi jeszcze trzeci wilk, który nie przeszedł drogi i zawrócił do lasu.

Kompleks Kierz Niedźwiedzi

W poprzednim raporcie lasy położone na wschód od Szydłowca i drogi nr 7/S7 oraz Lasy Majdowskie uznawaliśmy za jeden kompleks leśny (Fig. 1). Dane zebrane w ostatnim roku wskazują, że wilki, których obecność rejestrujemy w tych obszarach, po obu stronach drogi nr 7/S7 na odcinku od Skarżyska-Kamiennej do Szydłowca, nie należą do jednej grupy rodzinnej. Lasy rejonu Kierz Niedźwiedzi, nie stanowią jednego, zwartego kompleksu (Fig. 1), ale są połączone nieużytkami rolnymi, które często pokrywają zarośla. Od zachodniej strony przylegają do drogi S7, a na wschodzie są połączone z Puszcza Iłżecką i Kompleksem Lipie. Obecność i rozmnażanie się wilków w tym rejonie odnotowujemy od 2016 roku (Raport SAVE nr 6, 2017).

Latem na terenie kompleksu Kierz Niedźwiedzi nie prowadziliśmy poszukiwań metodą stymulacji wycia. Zimą w trakcie zalegania pokrywy śnieżnej 12 razy odnotowywaliśmy tropy i odchody wilków. Były to tropy pary, trzech i raz pięciu wilków. W lutym dwa wilki podeszły do tunelu pod drogą S7, ale nie przeszły na stronę zachodnią, na teren Lasów Majdowskich. Pierwszego lutego w okolicach miejscowości Bieszków Dolny, duży samiec w wieku około lat złapał się w sidła zastawione przez kłusowników. Ważył 40 kg, był w dobrej kondycji, nie odniósł obrażeń i został wypuszczony (Fot. 1 i 2).

29 stycznia cztery wilki upolowały sarnę na obrzeżach Skarżyska-Kamienna, w lesie w okolicach szpitala (Fot. 3). Zdarzenie to obserwował mieszkaniec jednego z okolicznych domów. Wydaje się, były to wilki, których obecność odnotowujemy w kompleksie Kierz Niedźwiedzi.

A. Milanowski i R. Gula w trakcie oglądzin wilka złapanego w sidła kłusownicze w okolicach wsi Bieszków, koło Szydłowca – styczeń 2018.

Wybudzający się z narkozy wilk złapany w sidła kłusownicze w okolicach wsi Bieszków, koło Szydłowca – styczeń 2018.

Miejsce zabicia (pod płotem) sarny przez cztery wilki na przedmieściach Skarżyska-Kamienna w styczniu 2018. Szczątki usunięte przez służby miejskie – pozostały słabo widoczne resztki sierści i ślady krwi.

Dolina Czarnej Koneckiej

W sierpniu 2017 udało nam się w tym rejonie uzyskać odpowiedź na wycie. Wyły cztery dorosłe wilki i co najmniej trzy szczenięta. W zimie 2017/2018 wielokrotnie odnotowywaliśmy tropy i odchody, ale maksymalnie dwóch wilków. W grudniu 2017 obserwowano wilka przekraczającego drogę Wąsosz-Końskie.

Wzgórza Kołomańskie

W poprzednim raporcie traktowaliśmy Wzgórza Kołomańskie i Dolinę Czarnej jako jeden kompleks leśny. Jednak w trakcie zimy 2017/18 wielokrotnie odnotowywaliśmy tego samego dnia świeże tropy i odchody wilków w obu kompleksach. Biorąc pod uwagę odległość wydaje się, że były to tropy różnych grup rodzinnych.

Na Wzgórzach Kołomańskich odnotowaliśmy tropy 1-4 wilków, które dość intensywnie znakowały teren. 17 lutego tropiliśmy parę wilków i ślady krwi na śniegu wskazywały, że jeden z tropionych osobników to samica w trakcie ciecarki. Również w poprzednim roku odnotowaliśmy w tym rejonie receptywną samicę, ale latem nie udało nam się uzyskać odpowiedzi na stymulację wycia.

Puszcza Świętokrzyska

W sierpniu 2017 udało nam się uzyskać odpowiedź na stymulację wycia. Wyły dwa dorosłe wilki i co najmniej dwa szczenięta. W październiku kierowca ciągnika obserwował dwa młode wilki na drodze. Pojedyncze, dorosłe osobniki widywano w PS pięć razy. Jesienią 2017 i w zimie rejestrowaliśmy tropy i odchody wilków na terenie całego kompleksu. Były to tropy maksymalnie trzech wilków. W lutym tropiliśmy trzy wilki i tego samego dnia dwa. Były to prawdopodobnie inne osobniki.

Lasy Siekierzyńskie

W październiku 2017 udało nam się po raz pierwszy uzyskać odpowiedź na stymulację wycia w tym kompleksie leśnym. Wyły trzy dorosłe i cztery młode wilki. W pobliżu miejsca, z którego wyły wilki, leśnicy odnaleźli norę, która była wykopana i użytkowana przez wilki w 2017 roku (Fot. 4). Jesienią i w zimie tropy i odchody wilków odnotowywaliśmy w całym kompleksie. W styczniu tropiliśmy grupę pięciu wilków, które intensywnie znakowały teren moczem. W lutym dwa wilki zaatakowały i zagryzły psa myśliwskiego, który oddalił się na około 100 m od przewodnika. Zdarzenie to miało miejsce w pobliżu szczątków łani upolowanej wcześniej przez wilki.

Nora rodziny wilczej z Lasów Siekierzyńskich.

Kompleks Lipie

Ten kompleks jest ograniczony od południa obszarem miejskim Starachowic i Wąchocka, od wschodu drogą nr 9, od północy rolniczymi obszarami wsi Mirzec i Tychów, a na zachodzie sięga do Skarżyska. Obszar ten patrolujemy systematycznie od lata 2017. W styczniu i w lutym 10 razy odnotowaliśmy na tym terenie tropy 1-3 wilków.

Puszcza Iłżecka

W czerwcu 2017 leśnicy odnaleźli norę użytkowaną w 2017 roku (Fot. 5). Nora była już opuszczona, a w pobliżu leżały szczątki jednego ze szczeniąt. Leśnicy z Puszczy kilkakrotnie słyszeli też wycie dorosłych wilków i co najmniej trzech szczeniąt. W zimie, na śniegu odnotowywaliśmy liczne tropy i odchody (łącznie 114 razy) wilków. Były to najczęściej tropy pojedynczych wilków, ale kilkakrotnie tropiliśmy większe grupy 3-5 wilków, a raz było to 8 wilków. Myśliwi w trakcie liczenia zwierząt widzieli też grupę 8 wilków, a także tego samego dnia cztery wilki. W zimie pięciokrotnie odnaleźliśmy resztki saren, dzików i jeleni upolowanych przez wilki. 18 lutego tropiliśmy samicę, która miała cieczkę. W kwietniu 2018 znaleźliśmy martwego wilka. Był to samiec, w stanie zaawansowanego rozkładu. Nie udało się ustalić przyczyny śmierci.

Nora rodziny wilczej z Puszczy Iłżeckiej.

Pasmo Klonowskie

Ten kompleks leśny nie jest przez nas systematycznie patrolowany. Sprawdzamy tylko okolice wiaduktu kolejowego w Występie i węzła drogowego na drodze S7 w Lekominie. Są to miejsca, w których wilki mogą przekraczać drogę ekspresową S7, przechodząc z południowej części Puszczy Świętokrzyskiej na Pasmo Klonowskie. Informacje z tego kompleksu uzyskaliśmy od personelu ŚPN i pracowników nadleśnictwa Zagnańsk.

W październiku 2017 leśniczy z leśnictwa Gózd obserwował wilka w swoim leśnictwie. W styczniu leśniczy ŚPN tropił dwa wilki w leśnictwach Klonów, Barcza i Gózd. Kilka dni później tropy dwóch wilków odnotowano w leśnictwie ŚPN Podgórze. W lutym zarejestrowaliśmy trop wilka, który od strony wschodniej (Pasma Klonowskie) podszedł do przejścia pod drogą S7 (wiadukt kolejowy), ale nie przeszedł na zachodnią stronę.

Kompleks Ćmielów

Również tego kompleksu (obręb Ćmielów nadleśnictwa Ostrowiec Świętokrzyski) nie patrolujemy systematycznie. Informacje uzyskaliśmy w trakcie wizyty związanej z oględzinami martwego wilka, którego myśliwi znaleźli w okolicach miejscowości Brzozowa. Był to 4-5 letni samiec złapany w sidła zastawione przez kłusownika (Fot. 6). Myśliwi i leśnicy z okolic Ożarowa odnotowują systematycznie wilki od trzech lat. Tej zimy, w trakcie zalegania pokrywy śnieżnej odnotowali tropy grupy czterech wilków i wiele pojedynczych tropów. W zeszłym roku myśliwi obserwowali także młode wilki w okolicach Julianowa, a w sierpniu 2017 na foto-pułapkę nagrał się szczeniak (Fot. 7).

Wilk złapany w sidła kłusownicze w okolicach wsi Brzozów koło Ćmielowa.

Szczeniak nagrany na foto-pułapkę okolicach wsi Julianów koło Ćmielowa.

Podsumowanie

Systematyczną obecność wilków odnotowujemy na całym monitorowanym obszarze pogranicza województw mazowieckiego i świętokrzyskiego. W ostatnich sześciu latach udało nam się potwierdzić rozmnażanie się wilków w sześciu monitorowanych kompleksach (LN, DC, PS, LS, KN i PI). W pozostałych czterech kompleksach (PB, WK, LM i KL) stale odnotowujemy obecność wilków i ich rozmnażanie jest prawdopodobne. W dużych kompleksach takich jak PS, LS i PI nie możemy wykluczyć bytowania więcej niż jednej rodziny wilczej. Wilki występują także na południe od monitorowanego obszaru, w pasmach Klonowskim, Cisowskim, Orłowińskim i Daleszyckim (Raport SAVE 6, 2017), oraz na wschodzie, w lasach otaczających Ćmielów (nadleśnictwo Ostrowiec Świętokrzyski), gdzie na pewno rozmnażały się w 2017 roku.

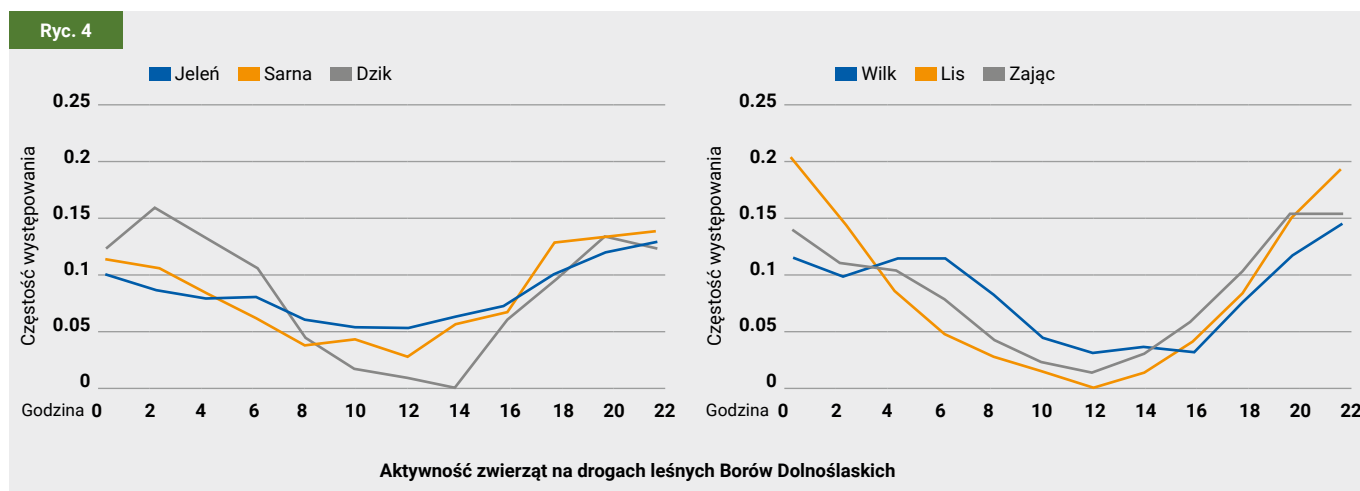
Aktywności zwierząt na drogach leśnych

Wilki często wykorzystują drogi leśne do łatwego przemieszczania się i znakowania terytorium za pomocą odchodów, moczu i drapania. Niektóre badania sugerują, że wilki używają dróg do polowania, ponieważ mogą tam często spotykać swoje ofiary.

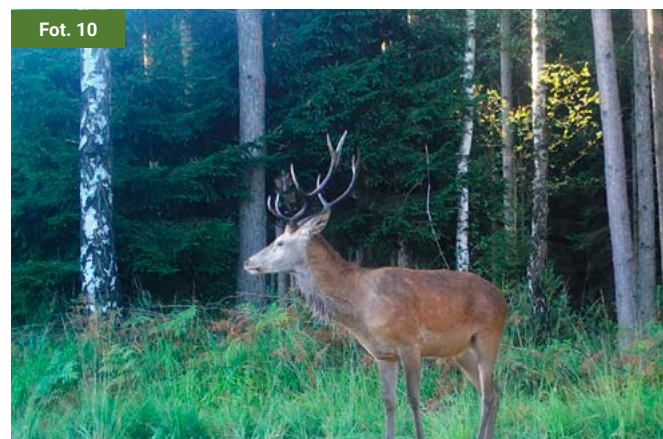
Latem 2017 oraz zimą 2017/18 prowadziliśmy badania aktywności zwierząt na drogach leśnych w Borach Dolnośląskich. Drogi leśne nie są udostępnione dla ruchu motorowego, ale użytkuje je służba leśna, rowerzyści i piesi. Zawiesiliśmy foto-pułapki w 50 miejscach na 7 dni w każdym z nich, wykorzystując te same miejsca zimą (od grudnia do marca) oraz wiosną (od maja do lipca).

Na drogach leśnych najczęściej nagrywały się lisy (295 razy) i zające szaraki (195 razy). Ze ssaków kopytnych najczęściej wykorzystywały drogi jelenie (88 razy), następnie sarny (70 razy) i dziki (38 razy). Wilki nagryły nam się aż 85 razy. Byli to głównie członkowie rodziny wilczy Orzechowej, a sporadycznie również watahy z nadleśnictw Pieńsk oraz Wymiarki. Co ciekawe, wilki najczęściej przemieszczały się po drogach samotnie (70 razy, Fot. 9), rzadziej parami (5 razy). Rodziny w pełnym składzie udało się nam zarejestrować tylko trzy razy.

Wszystkie gatunki zwierząt najczęściej pojawiały się na drogach w nocy (Ryc. 4). Dziki i lisy nagrywały się w środku dnia najrzadziej, a najczęściej robiły to jelenie (Fot. 10). Wilki przemieszczały się po drogach leśnych najczęściej między godziną 20:00 a 23:00, ale często pojawiały się na nich również wczesnym rankiem, do godz. 8:00 (Ryc. 4).

Samiec nagrany na foto-pułapkę na drodze leśnej w Borach Dolnośląskich.

Jeleń nagrany na foto-pułapkę na drodze leśnej w Borach Dolnośląskich.

3. Działania edukacyjne

Film o wilczy Orzechowej

Krótkometrażowy film edukacyjny zmontowaliśmy z materiałów zarejestrowanych przez foto-pułapki przy norze wilczy Orzechowej, monitorowanej radio-telemetrycznie w Borach Dolnośląskich. Film przedstawia zachowania szceniąt w okresie, gdy są jeszcze całkowicie zależne od dorosłych wilków. Głównym opiekunem szceniaków jest Pumpak, roczny syn Orzechowej, którego późniejsza historia poruszyła społeczeństwo po obu stronach polsko-niemieckiej granicy. Link: <https://www.youtube.com/watch?v=suEmyNEhlyA>

WILKnet

WILKnet jest inicjatywą integrującą osoby zaangażowane w badania, monitoring i ochronę wilków w Polsce. Platforma internetowa www.wilknet.pl służy wymianie bieżących informacji o projektach badawczych i monitoringowych oraz wydarzeniach związanych z ochroną wilków. Stawiamy sobie także za cel rozpowszechnianie rzetelnych informacji o biologii i ekologii wilków oraz ich ochronie. Strona jest redagowana społecznie, przez członków WILKnetu. Fundacja SAVE sponsoruje pomoc programistyczną umożliwiającą redagowanie strony oraz hosting strony WILKnet. W ostatnim roku zamieściliśmy na stronie WILKnet 47 notatek ilustrowanych zdjęciami, rycinami i materiałami wideo informującymi o działaniach w projektach zrzeszonych w sieci WILKnet oraz zdarzeniach związanych z wilkami. Strona sieci WILKnet jest promowana w mediach społecznościowych.

Wykłady i spotkania

- Dwa wykłady na konferencji poświęconej ochronie wilków „Where the wolves kill their prey” i “The Vistula river as the borderline between recovering wolf populations in Europe”, Robledo de Sanabria, Zamora, Hiszpania (maj 2017) – K. Bojarska, R. Gula (Fot. 11)
- Wykład „Stan populacji wilka (Canis lupus) w Polsce” na seminarium zorganizowanym przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (lipiec 2017) – R. Gula
- Wykład na inauguracji Wilczego Szlaku w nadleśnictwie Marcule (lipiec 2017) – R. Gula

K. Bojarska w trakcie wykładu na konferencji „Wolf management and conservation” w Robledo de Sanabria, Zamora, Hiszpania.

- Wykład dla uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum w Brzozie Bydgoskiej (wrzesień 2017) – K. Bojarska
- Szkolenie zorganizowane przez Park Narodowy „Ujście Warty” na temat ekologii wilków oraz szkód wyrządzanych przez wilki wśród zwierząt gospodarskich (październik 2017) – K. Bojarska
- Prezentacja w trakcie Wolf Awareness Weekend zorganizowanej w Paradise Wildlife Park w Hertfordshire (listopad 2017) – K. Bojarska

- Wykład o wilkach w ramach warsztatów „W słowach kilku o wilku – prawdy i mity”. Warsztaty były częścią Nocy Biologów zorganizowanej przez Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (styczeń 2018) – A. Milanowski (Fot. 12)
- Warsztaty „Wilczy zew” zorganizowane w Beskidzie Małym dla harcerzy ze Śląska (marzec 2018) – R. Gula
- Wykład o biologii i ekologii wilków w regionie świętokrzyskim na 28 Zjeździe Towarzystwa Badań i Ochrony Przyrody w Chęcinach (marzec 2018) – R. Gula
- Seminarium „Wilki w regionie świętokrzyskim” zorganizowane w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Starachowicach (kwiecień 2018) – R. Gula, A. Milanowski, J. Major (Fot. 13)
- Wykład dla specjalizacji weterynaryjnej “Choroby zwierząt nieudomowionych” w Szkole Głównej Gospodarstw Wiejskiego w Warszawie (czerwiec 2018) – K. Bojarska
- Warsztaty na temat wilków i ich ofiar dla uczniów Kangurowej Szkoły Podstawowej w Krakowie, przeprowadzone w Miejskim Ogrodzie Zoologicznym w Krakowie (czerwiec 2018) – K. Bojarska
- Wakacyjne zajęcia dotyczące ekologii wilków dla uczniów szkoły nr 9 w Skarżysku-Kamienna (lipiec 2017) – R. Gula (Fot. 14)

A. Milanowski prowadzi wykład o wilkach w trakcie Nocy Biologów na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Plakat seminarium o wilkach zorganizowanego w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Starachowicach.

Zajęcia wakacyjne o wilkach dla uczniów szkoły nr 9 w Skarżysku Kamienna (R. Gula).

Podziękowania

Dziękujemy Wojciechowi Chmielarskiemu, Marzenie Milanowskiej, Anecie Woźniak i Wiesławowi Darkowskiemu za pomoc w monitoringu. Grzegorz Bułka, Stanisław Ślusarczyk, Tomasz Kuszewski, Waldemar Dymiński, Rafał Majewski, Jan Harabin, Daniel Witkowski i Włodzimierz Wojciechowski przekazali cenne informacje o obserwacjach wilków. Dziękujemy nadleśnictwom Suchedniów, Zagnańsk, Stąporków, Przysucha, Barycz, Starachowice, Skarżysko-Kamienna, Marcule i Ostrowiec Świętokrzyski za wydanie zezwoleń na wjazd na drogi leśne i wsparcie monitoringu. Paweł Szczepaniak i Dariusz Zbrozczyk ze ŚPN oraz Sławomir Korus z Nadleśnictwa Zagnańsk przekazali nam informacje dotyczące wilków w Paśmie Klonowskim i ŚPN.

Dziękujemy pracownikom nadleśnictw Ruszów, Wymiarki i Pieńsk, studentom Uniwersytetu Jagiellońskiego i Technische Universität München oraz wolontariuszom za wszechstronną pomoc w badaniach wilków prowadzonych w Borach Dolnośląskich. Szczególne podziękowania dla Sebastiana i Wielisławy Zwierz za udostępnienie domu w Polanie jako stacji badawczej wilków w Borach Dolnośląskich.

© Jacek Major

SAVE Wildlife Conservation Fund

ul. Polna 7, Komorniki
PL-55-300 Środa Śląska
www.save-wildlife.org

Wsparcie Fundacji na konto:

Bank Zachodni BZWBK
SWIFT/BIC: WBKPPLPP
Konto **PLN**: IBAN: PL 70 1090 2444 0000 0001 1761 9804
Konto **EUR**: IBAN: PL 40 1090 2444 0000 0001 1762 2090